

Borovski štrajkovi: sindikalna borba i radnički otpor

Sven Cvek, Snježana Ivčić, Jasna Račić, *Borovo u štrajku: rad u tranziciji 1987-1991, Zagreb: Baza za radničku inicijativu i demokratizaciju, 2019, 225 str.*

Baza za radničku inicijativu i demokratizaciju, uz podršku *Rosa Luxemburg Stiftnunga* za jugoistočnu Europu i financijsku pomoć Ministarstva vanjskih poslova Savezne Republike Njemačke, krajem prošle godine izdala je knjigu *Borovo u štrajku: rad u tranziciji 1987-1991*. Troje autora (doc. dr. sc. Sven Cvek s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Snježana Ivčić, doktorandica na zagrebačkom Fakultetu političkih znanosti, i Jasna Račić, sociologinja i koordinatorica Mirovnih studija), radeći na istraživanju „Kontinuiteti društvenih sukoba 1987-1991: Borovo“ od 2013. do 2019. godine u organizaciji Centra za mirovne studije i Baze za radničku inicijativu i demokratizaciju, na kraju istraživanja, a na zadovoljstvo čitatelja, odlučilo je predstaviti rezultate u obliku knjige. Vođeni istraživačkim pitanjem o tome kako su sukobi radništva i političkih moćnika s kraja 80-ih početkom 90-ih prerasli u sukobe s nacionalnim predznakom, autori govore o historiografski, sociološki i politološki zanemarenom segmentu jugoslavenske i hrvatske prošlosti – o radničkoj mobilizaciji i otporu zakonodavnim i institucionalnim promjenama, do kojih pod pritiskom Svjetske banke i MMF-a u SFRJ dolazi već početkom 80-ih, a koje kulminiraju oružanim sukobom početkom 90-ih.

Tvornica (kombinat ili složena organizacija rada) *Borovo* u provedenom je istraživanju *case study* socijalističkog načina privređivanja i odlučivanja, a čiji je razvoj neodvojiv od razvoja jugoslavenskog socijalizma, ali i radničke borbe za vlastita prava. Upravo te činjenice čine *Borovo* reprezentativnim primjerom. Vukovarska i borovska prošlost (i sadašnjost) određeni su okvirom u kojem je razumijevanje svih aspekata te prošlosti moguće tumačiti samo kroz prizmu nacionalne problematike. Takva jednostranost ograničava svaku vrstu istraživanja. Autori smatraju da su Vukovar i Borovo (te *Borovo*) danas „zarobljeni statusom nacionalne žrtve“ i okvirom simbola nacionalnog zajedništva, a „njegovi stanovnici su prisiljeni na život bez osobne povijesti“. Zato je ova knjiga potpuna novost u istraživanju prijelomnih trenutaka propasti staroga i stvaranja novog društva.

Na tragu marksističke teorijske misli, što je već samo po sebi novost u suvremenim hrvatskim društveno-humanističkim istraživanjima, u području poznatom u povijesti po svojoj snažnoj sindikalnoj borbi i radničkom otporu, u trenutku kada grad vjerojatno neće obilježiti 100. obljetnicu velikog radničkog kongresa, izlazi knjiga koja se mnogima neće svidjeti: glorifikatorima SFRJ i njezina ekonomsko-socijalnog rasta zbog tragičnih razmjera propasti, do koje dolazi u trenutku kada međunarodne financijske institucije prestanu kreditirati socijalističku privredu, a nacionalistima zbog razotkrivanja metoda, mehanizama i načina na koje je provedena privatizacija društvenog vlasništva. Tako su, istražujući rad i radništvo te oblike radničkog angažmana, autori progovorili o dvama kontinuitetima: kontinuitetu radničkog otpora i kontinuitetu iznuđene „stečajizacije“ kao načinu rješavanja „viška zaposlenih“, koji u konačnici dovodi do privatizacije poduzeća. Kontinuiteti su to koji traju od *Zakona o poduzećima* 1989. do *Zakona o pretvorbi društvenih poduzeća* 1991. te, dalje, od vremena kada se 1990. prije prvih višestranačkih izbora, i reformirani SKH (SDP) i HDZ (dolaskom na vlast), kao i SDS, koji sudjeluje

u pobuni i aneksiji dijela područja RH, nalaze na istim pozicijama svojim preferiranim rješenjima duboke ekonomske krize – poduzetništvo, privatno vlasništvo i slobodno tržište, s antikomunističkom/antisocijalističkom retorikom. Kako „povijest pišu pobjednici“, nije čudo da je u hrvatskoj historiografiji malo knjiga o tom razdoblju jer, kako kažu autori: „Naša historiografija, slijepo usredotočena na elite, upamtila je samo one štrajkove koji su na neki način imali doticaja s figurama vladajuće klase.“ (str. 9).

Za autore je sukob iz 90-ih na razini cijele SFRJ prije svega sukob oko pozicija s kojih se može upravljati i odlučivati o procesu preraspodjele društvenih resursa, odnosno vlasništva nad proizvodnjom, i to donošenjem političkih odluka u skladu sa zahtjevima kreditora. Dakle – revolucija. Vrijeme je to loma epoha, prelaska iz socijalizma u kapitalizam (u kojem nismo ni danas), vrijeme štednji, „stabilizacije“, nestašica, isključivanja struje, ogromne inflacije, drastičnog pada životnog standarda, mnogobrojnih i masovnih štrajkova, nezaposlenosti i konačne dominacije nacionalnih politika početkom 90-ih godina u Hrvatskoj, a u drugim dijelovima SFRJ i prije. Tvornica je *Borovo* mikrorazina na kojoj se pokazuju namjera i načini ostvarenja, zamišljeni na makrorazini. Autori navedene promjene stavljaju u globalni kontekst velike naftne krize s kraja 70-ih i velikih štrajkova radnika diljem zapadnih ekonomija protiv neoliberalnog ekonomskog modela koji se nasilno uvodi. To je vrijeme udara neoliberalnih i neokonzervativnih snaga na prava radnika i radništva, vrijeme u kojem odumiru „države blagostanja“.

Na primjeru velikog socijalističkog kombinata, na 238 stranica strukturiranih u poglavlja: „Uvod“, pet poglavlja, „Zaključak“, s posebnim odlomkom o tvorničkim novinama (danas izumrlom obliku informiranja), s naglaskom na tjednik „Borovo“ (najstarije radničke novine u Jugoslaviji) kao najznačajnijem izvoru informacija za provedeno istraživanje, uz izvrsnu „Kronologiju 1987-1991.“ te danas obavezan „*Samoupravni rječnik*“, u izvrsno grafički uređenoj i prelomljenoj knjizi s mnogo statističkih podataka, grafičkih prikaza, svjedočenja nekadašnjih radnika i citata iz tadašnjeg tiska, pripovijeda se dokumentirana priča o propasti ne samo tvornice, već i ideje rada i radništva. Priča je to o tome kako smo postali nacija turističkih radnika i rentijera, a turizam naša glavna „privredna grana“. Autori su knjigu koncipirali oko triju velikih *borovskih* štrajkova (1987, 1988. i 1990), od kojih je kolovoški štrajk 1988. i provalu radnika u Narodnu skupštinu u Beogradu tadašnji visoki funkcionar Stipe Šušvar okarakterizirao početkom kraja SFRJ. U prvom nas poglavlju autori vraćaju u vrijeme osnivanja tvornice *Bata* 1931. kao prve visokoindustrijalizirane tvornice *fordističkog tipa* u predratnoj Jugoslaviji. Upoznajemo se s rastom i razvojem golemog mehanizma, koji je sredinom 80-ih samo u krugu tvornice zapošljavao 18.000 ljudi i o kojem je krajem 80-ih ovisilo 100.000 ljudi. Tvornica je prihodovala tri četvrtine sredstava Općine Vukovar, a 1985, prema ostvarenim prihodima, bila je na 17. mjestu u SFRJ. Unatoč minimalcima na kojima su radnici već tada, *Borovo* je generalni sponzor mnogih saveznih i republičkih projekata. Tvornica je simbol radništva, socijalizma i samoupravljanja i kao takva stalni „izvor prihoda“, iako je već sredinom 60-ih, kao dio svjetskog tržišta kapitala, izložena problemima. Čitatelju će biti zanimljivo podsjetiti se ili doznati neke danas nezamislive pojedinosti o radu i životu u tvornici i u Borovu (npr. javna objava platnih lista – srpanj 1985, na prvome mjestu KV radnika, a generalni direktor na 147. mjestu). Upoznajemo se i s postojećim podjelama koje će znatno opteretiti godine prije oružanih sukoba (radnici „proleter“ – „zemljaši“, radnici u proizvodnji-režiji).

U drugom se poglavlju autori bave aspektima ekonomske krize koja zahvaća *Borovo* (i SFRJ) te njezinim socijalnim posljedicama. U srpnju 1988, u odnosu na godinu ranije, troškovi života porasli su za 191%, cijene za 194%, a industrijski proizvodi za 213%. Standard borovskih radnika pao je za 33%, a u odnosu na 1980. za 52%. U takvoj situaciji u cijeloj SFRJ izbijaju štrajkovi. U ovom poglavlju rekonstruiraju se veliki borovski štrajkovi iz 1987. i iz 1988. godine. U trećem je poglavlju prikazan plan reorganizacije Kombinata i reorganizacije cijelokupne jugoslavenske ekonomije. Zakonski definiranom smjeru promjena (*Zakon o poduzećima* iz 1988/89.; *Izmjene i dopune Zakona o poduzećima* iz 1990; *Zakon o društvenom kapitalu* iz 1989. i 1990.; *Zakon o pretvorbi društvenih poduzeća* iz 1991) prepreka su bili kontinuiran radnički otpor i oslabljene samoupravne institucije. Kako bi se zaobišao taj otpor, od 1989/1990, dolaskom Ante Markovića na premijersko mjesto i njegovom šok-terapijom, počinje ubrzana i brutalna promjena vlasničke strukture državnih poduzeća. Događa se to razvlašćenjem samoupravnih organa te nametanjem stečaja kao najbržeg načina rješavanja viška radne snage, što u konačnici dovodi do brze promjene vlasničke strukture.

U idućim poglavljima fokus je pomaknut s *Borova* panoramskim prikazom sličnih procesa u cijeloj RH. U četvrtom poglavlju govori se o novim političkim akterima koji se pojavljuju s demokratizacijom političke sfere, a koji će se, smatraju autori, koristiti radničkom borbom koja traje kako bi zauzeli vodeće pozicije u društvu, odnosno kako bi razvlastili postojeću rukovodeću strukturu u poduzećima („sječa direktora“). U tom se poglavlju rekonstruirala borovski štrajk iz 1990, kada, uz sve postojeće, počinju i podjele na nacionalnoj osnovi. Analiza se radi i na drugim poduzećima u RH kako bi se provjerila i potvrdila teza da HDZ i SDS ulaze u radničku borbu kako bi ostvarili utjecaje u onim sredinama u kojima nisu dobili izbore. U petom se poglavlju, na primjeru općeg štrajka hrvatskih metalaca u prosincu 90-ih, pokazuje sustavna diskreditacija radničkoga otpora, u čemu uvelike sudjeluju i novostvoreni sindikati.

Autori u knjizi oslikavaju velike i složene društvene promjene do kojih dolazi u SFRJ i SRH 80-ih i 90-ih kroz prizmu klasnih odnosa i sve većih ekonomskih nejednakosti. Opisani štrajkovi za autore predstavljaju radničku borbu ZA socijalizam, a ne protiv njega, i to radničku borbu koju može zaustaviti, i zaustavlja, samo jedna stvar – otvoren oružani sukob. U aktualnoj hrvatskoj društveno-humanističkoj znanosti to je vrlo inovativan, da ne kažemo hrabar zaključak. Knjiga je i moguće rješenje svih aktualnih vukovarskih problema – pokretanje proizvodnje i nastojanje oko revitalizacije starih proizvodnih kapaciteta ili otvaranja novih.

Lidija Barišić Bogišić

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
51
BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2019.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 51, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Vesna Vlahović Štetić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršni urednik / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina, Sv. Ivan Zelina

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*